

Archivy v pobaltských zemích

Tradiční odborná exkurze pobočky České informační společnosti, o.s., při Národním archivu v Praze zaměřila tentokrát ve dnech 16. až 25. května 2008 východním směrem do tří pobaltských zemí.

Ve všech třech zemích jsme navštívili národní archivy, tedy vrcholné archivní instituce. Byť každá v jiné zemi, přece vykazovaly některé podobné znaky. V první řadě na evropská měřítka celkem malý objem deponovaného materiálu (20-40 km), ale s přihlédnutím k dějinnému vývoji těchto vždy strategických území není divu. V druhé řadě přechovávají tyto instituce převážně novodobý materiál, a tedy nejsou tak příkře stavěny před problémy restaurátorské a klimatické a většinou navíc sídlí ve zrekonstruovaných nebo zcela nových objektech. V třetí řadě se neobyčejnou měrou zabývají digitalizací archivních dokumentů a jejich následným zpřístupňováním v elektronických podobách na svých webových stránkách nebo omezeně v badatelích svých archivů, k čemuž jim slouží velmi moderní přístrojové vybavení – často jsme pokyvovali hlavami nad výkonnými skenery světových značek Zeutschell a Canon a nad kvalitními programy zpracovávajícími metadata. V řadě neposlední všechny tyto instituce ve svých zemích nepodléhají žádnému ministerstvu (vyjma Lotyšska, kde spadá archivnictví pod ministerstvo kultury), jejich postavení je převážně nadresortní, národní archiv vždy plní úlohu pomyslného generálního ředitele a požadavky na zajištění chodu a existence archivních subjektů podává rovnou vládě. Ve všech třech zemích s přehledem a tak nějak samozřejmě čerpali finance ze strukturálních fondů EU.

Prvním z těchto archivů byl Národní archiv Litvy ve Vilniusu nacházející se nedaleko centra hlavního města v budově z poloviny 70. let, která přibližně z poloviny byla nově zrekonstruována, zbytek čeká na finanční injekci v roce 2009. Celý komplex archivních budov v sobě kromě archivu národního hostil ještě Archiv města Vilniusu a Archiv vilniuské oblasti. Deponují pouze 12 km archivního materiálu, na tomto čísle se podepsala polská a také ruská nadvláda Litvy před rokem 1918, obě válečné okupace a éra sovětská, takže materiál je omezen na dobu velmi krátké meziválečné samostatnosti a té znovunabyté, nejnovější od roku 1991. Oddělení písemných dokumentů (2 126 archivních fondů a sbírek čítající přes tři miliony inventárních čísel) pak tuto periodizaci litevských dějin kopíruje a je rozděleno na pracoviště opatřující dokumenty z období polské nadvlády, z období samostatnosti Litvy 1918-1940, dále pracoviště pro období německé a sovětské okupace Litvy a pracoviště deponující písemnosti po roce 1991 – tzv. nový archiv. Zvláštní pozornost jsme věnovali oddělení audiovizuálnímu (opatřují 60 000 ks filmů, přes půl milionu fotografií a negativů, LP desek, mg. pásek, VHS apod.). Tato média jsou pro nás díky existenci specializovaného Národního filmového archivu v Praze tak trochu výjimečná, v litevském národním archivu toto oddělení pracuje pro všechny archivy v zemi jako metodik, poskytuje jim restaurátorsko-konzervátorské služby a digitalizuje. Převážnou část těchto médií se podařilo již převést na CD nebo DVD nosiče a zálohovat je také na archivním serveru. Neočekávaného přijetí se nám dostalo od správkyně sbírky fotografií, velké obdivovatelky Čech a české historie, která pro nás ve své rozlehlé kanceláři připravila výstavku českých fotografií z jejich sbírky (fotografii TGM, vyhlášení české samostatnosti v říjnu 1918, českých meziválečných diplomatů v Litvě, fotografií dr. Beblavého a dr. Lučanského, zakladatelů litevské evangelické teologické fakulty v Kaunasu). Seznámila nás s elektronickým programem na katalogizaci sbírky fotografií a s její digitalizací. K této činnosti kromě stolních skenerů používají také

knížní skener Bookeye Color s fotoaparátem Canon, skenery Kaiser s IBM a dále skener na mikrofilmy Zeutschell OM 12000 III, pořizují digitální kopie ve formátu JPEG v rozlišení 300-600 dpi. Veškerá data jsou zálohována na serveru, aktuálně bylo obsazeno 3,5 TB paměti, přičemž jeho celková kapacita činí 20 TB. Zapojili se i do tzv. virtuální knihovny, jejíž hlavní částí jsou zdigitalizované matriky římskokatolických farních úřadů, ze kterých na síti badatelé studují a přes server je možné z nich pořizovat i badatelské kopie. Zrekonstruovaná a velmi účelně zařízená badatelna litevského národního archivu může kapacitně uspokojit 33 badatelů (25 míst spolu s šesti místy u čtecích přístrojů na mikrofilmy a dvěma u PC a zvláštní místnost se dvěma místy pro tzv. VIP badatele – vědce, historiky apod.), paralelně poskytuje služby i zvláštní studovna knihovny. I zde tradičně nejvyužívanějším a nejfrekventovanějším typem archivního materiálu jsou matriční knihy, navíc ještě disponují speciálně zpracovanou databází litevských občanů sledující jejich osudy za německé i sovětské okupace (věznění, transporty). Mnoho problémů spjatých s praxí poskytování služeb v badatelích je shodných a i pro nás zajímavě řešených. Na samotný závěr po nahlédnutí do zrekonstruovaných a moderně zařízených depozitářů nám litevští kolegové promítli z jejich bohatých filmových sbírek hrdý snímek o jejich krásné zemi a pozvali ke krátkému pohoštění a neformální diskusi.

20. května se nám dostalo velmi vřelého přivítání v Národním archivu Lotyšska v Rize. Prezentace archivu v Power-Pointu nám objasnila organizaci archivů v Lotyšsku. Systém tvoří následující složky:

- Státní historický archiv Lotyšska (založen v roce 1919, deponuje písemnosti z let 1220-1945, sídlí v budově z 30. let),
- Státní archiv Lotyšska (založen roku 1961, deponuje písemnosti z období od roku 1940 do současnosti, dokumenty úřadů a centrálních institucí, sídlí v novější přístavbě k budově ze 70.-80. let 20. stol.),
- Státní audiovizuální archiv v Lotyšsku (založen v roce 1963, deponuje film, foto, audio),
- jedenáct regionálních státních archivů (založeny v letech 1963-64, regionální a městské, deponují materiály z let 1945-1994, resp. až po současnost),
- archivy osobní (založeny v roce 1994, tvoří je písemnosti vzešlé z činnosti významných osobností, organizací a spolků nestátní povahy, likvidovaných společností a významných podniků hlavně z Rigy a Jurmaly),
- konzervátorské laboratoře (založeny v roce 1968, nacházejí se blízko hlavní budovy Národního archivu v historickém domě významné říšské rodiny, pracují na obvyklých zakázkách, mikrofilmují, digitalizují, organizují kurzy, někteří z konzervátorů studovali v Praze),
- generální ředitelství lotyšských archivů (spadá k ministerstvu kultury, řídí laboratoře pro 15 lotyšských archivů (11+4).

Státní historický archiv Lotyšska deponuje šest milionů dokumentů (listin, rukopisů, map, grafik), tj. 40 000 bm, jeho součástí je 6 311 fondů a sbírek pocházejících z období od 13. stol. až do roku 1945 a napsaných ve 17 jazycích. Řadí se tak k největším historickým archivům ve východní Evropě. K nejdůležitějším dokumentům patří ty z meziválečné periody 1918-1940, zde se nacházejí i četné české písemnosti dokumentující česko-lotyšské vztahy k nejstarším pak patří písemnosti z působení livonského řádu, řádu německých rytířů, bý-

valých baltických provincií, řížského arcibiskupství, švédské, polské a ruské nadvlády a šlechtické fondy. Více než 70 % archivního materiálu je z mikrofilmováno a slouží k využívání ve dvou badatelnách, které se i zde potýkají s velkým náparem genealogů, a to zejména ze zahraničí. K prezentaci archivu navenek je hojně využíván výstavní sál (zde pro nás byla připravena malá ukázka nejčinnějších archiválií z fondu Archiv města Rígy), rovněž je k dispozici přednáškový sál. Archiv vydává hlavní časopis lotyšského archivnictví (Archival magazine Latvijas Arhivi). Velký prostor v představení archivu byl věnován fondu matrik, deponují matriky narozených, oddaných i zemřelých farních úřadů katolických, evangelických, židovských i pravoslavných a také matriky z let 1769-1920 z bývalého Livonska a Kurlandu v počtu 1 834 svazků. Od roku 2006 převádějí do digitální podoby mikrofilmy matrik ve speciálním programu Ssaga vyvinutém finskými kolegy a kromě obrovského množství metadat řeší nemalé problémy jazykové, poněvadž zápisy v matrikách byly pořizovány kromě lotyštiny zejména v němčině, ruštině, ale také v polštině a hebrejštině či jidiš, a pracují tedy na rozsáhlých několikajazyčných rejstřících. I v Lotyšsku představují matriky badatelsky nejvyužívanější typ archivního materiálu, i zde lze mluvit o záplavách genealogických dotazů a žádostí o zpracování rešerší, i zde jsou badatelní obsazeny laickými i profesionálními genealogy. Součástí Státního historického archivu jsou samozřejmě i konzervátorské laboratoře, které však zůstaly našim očím utajeny. Pracují od roku 1968 a hned od začátku se věnují záchraně audiovizuálních dokumentů, k historickému archivu však byly připojeny až roku 1989. Sídli v historické budově z roku 1892, která náležela významné řížské rodině Švarcmužia. Člení se vnitřně na oddělení digitalizace, oddělení mikrofilmování a oddělení restaurátorské. Ve většině případů řeší problémy s novějšími písemnostmi (mapy, napadení plísněmi, problémy související s nesprávným uložením), provádějí mikrobiologické rozborů. Digitalizují z originálů i mikrofilmů, ročně pořídí 800 000 digitálních snímků a stále mikrofilmují (ročně pořídí 310 000 snímků). Na závěr nás lotyšští kolegové provedli po depozitářích, které zabírají celkem šest poschodí. Pouze čtyři depoty se podařilo od roku 2007 zrekonstruovat a vybavit mobilními kompaktními regály, klimatizací a centrálním zabezpečením (EVS, EPS). V budově typického sovětského stylu se ukazují závažné problémy s nosností podlah a stropů, které rekonstrukci neúměrně zdržují a prodražují. Kolegové neváhali zavést nás i do neopravených depozitářů fungujících zde nepřetržitě od oněch zmiňovaných třicátých let, kde se nám naskytl neopakovatelný pohled na velmi stísněný prostor rozdělený na jakési kóje připomínající panelákové sklepy s lačkovými předěly a dvířky; kancelář si archivář musel zřídit rovnou zde. V současnosti budova nevyhovuje archivnímu účelu (problémy s úložným prostorem, hlukem a prachem), ve 30. letech byla postavena v klidové, zelené a okrajové části města, nyní ji čeká finančně náročná celková rekonstrukce.

Hned další den, tj. 21. května, nás čekala návštěva Národního estonského archivu v Tallinu a pohled na zrekonstruovanou jednopatrovou budovu, jednu z několika, v nichž národní archiv sídlí v hlavním městě, v ulici Madara. Byl založen v roce 1999, hlavní část se nachází ovšem v druhém největším estonském městě, tedy v Tartu. Deponují 8,6 milionů dokumentů, což představuje 32 km. I zde nás prostřednictvím přehledné prezentace seznámili s organizací archivů v Estonsku. Estonský systém archivů tvoří:

- Estonský historický archiv (založen v roce 1921 jako Národní archiv, deponuje písemnosti státní provenience 13. stol.-1918, celkem se jedná o 2,1 milionu písemností, sídlí v Tartu, některé jeho části, které jsme navštívili, se nalézají v Tallinu),

- Státní archiv Estonska (založen v roce 1921, deponuje písemnosti estonské republiky od roku 1918 do současnosti, hlavní materiály pocházejí z let 1918-1944, uchovává písemnosti organizací a osvobozenického hnutí z období po roce 1945, obsahuje 3,4 milionu ks, sídlí v Tallinu),
- Estonský filmový archiv (založen v roce 1971, 467 tisíc ks, sídlí v Tallinu),
- deset regionálních archivů.

Estonské archivy jsou financovány přímo ze státního rozpočtu a také z místních zdrojů (městské a místní archivy, např. Archiv města Tallinu a Narvy). Metodicky sledují a udělují licence soukromým archivům. Poskytují rozsáhlé badatelské služby, přímo zde v Tallinu fungují tři badatelní – v ulici Madara (tu jsme navštívili; půjčuje dokumenty z období let 1918-1945), v ulici Maneeži (zpřístupňuje dokumenty z druhé sovětské okupace z let 1944-1991) a v ulici Tõnismägi (dokumenty KGB a estonské KSSS).

I u estonských kolegů se řeší obvyklé problémy s badatelskou veřejností, snaží se praxi poskytování služeb modernizovat, např. na badatelské poplatky (např. jedna xerokopie za čtvrt eura) jsou zavedeny elektronické karty, které lze u nich v pokladně zakoupit, badatel může použít vlastní fotoaparát a notebook nebo si natáhnout studovaný materiál na flash kartu, může si objednat v jeden badatelský den 15 evidenčních jednotek a měsíc mohou být badateli rezervovány. Jsou povinni se řídit uzávěrou na materiál státně tajný (především z estonské privatizační komise a na osobní data z dob německé a sovětské okupace) a řeší v této souvislosti problémy se zpřístupněním a tlakem veřejnosti. Badatelna, kterou jsme navštívili, byla nově a účelně zařízená (přes 40 míst a více než deset u PC). Zdá se, že digitalizace archivního materiálu a jeho následné zpřístupnění hraje v Národním estonském archivu prim (bližší informace jsou k dispozici na adresách: <http://ais.ra.ee/>, <http://arhiiviregister.ra.ee/> či <http://www.ra.ee/>). Estonští kolegové nás seznámili s digitálním archivem (prezentace e-Access), který by měl ve virtuální rovině (VAU) poskytovat pro archiváře i badatele především katalogy a inventáře. Budoucí čas je na místě, neboť převádění archivních pomůcek do elektronické podoby je pracné, přepisy realizují ve standardu ISAD(G), nacházejí se zhruba ve třech čtvrtinách plánu a horizont dokončení je stanoven na rok 2010. Souběžně s přepisy řeší problémy jazykové (estonština, jak známo, je jazykem velmi složitým), zpracovávají podrobné místní rejstříky kopírující správní členění země v současnosti i minulosti a připravují projekt virtuální badatelní, tedy způsobu studia, registrace badatelů, objednávání a poskytování kopií. Do digitálního archivu připravují ke studiu digitalizované matriční knihy, které stejně jako v Lotyšsku zpracovávají ve finském programu Ssaga, a další materiál, jehož objem v centrálním estonském národním archivním serveru obsadil 3 TB digitálních snímků a metadat (2,5 milionů snímků). Technické vybavení tohoto pracoviště národního archivu bylo na velmi vysoké úrovni a představovalo jej několik skenerů Zeutschell (knižní i velkoplošný), přičemž digitalizují kromě papírových materiálů také mikrofilmy (a nové již nepořizují), mg. pásky, LP desky apod. Postupně zcela vyřazují klasickou rozmnožovací techniku, tedy klasické „kopírky“ a veškerou techniku po dvou až třech letech vzhledem k rychlému zastarávání zcela obměňují. Na pracovišti v ulici Madara byla zařízena pouze malá restaurátorská dílna tak, aby pokryla jeho požadavky (dva zaměstnanci), moderní a rozsáhlé dílny se nacházejí v centrále v Tartu. Depozitáře, kterými nás estonští kolegové na závěr provedli, splňovaly nejnáročnější podmínky na uchovávání archivního materiálu, byly nové, opatřené mobilními regály, klimatizované a s veškerým zabezpečením.

Kromě archivů jsme si v metropolích všech tří republik prohlédli jejich upravená a opravená centra, dokonce ve Vilniusu a Tallinu zapsaných na seznamech UNESCO s průvodkyněmi. Navštívili jsme Vilnius, město plné zeleně rozprostírající se na zvlněných pahorcích kolem řek Nerys a Vilna, plné překrásných kostelů, zbožnosti, náboženské tolerance a vtisklých dějinných kotrmelců také město Kaunas, bývalé hansovní město a centrum litevské vzdělanosti, obchodu a sportu navštívili jsme rovněž romantické městečko Trakai se středověkým hradem obklopeným jezerem, historický a politický symbol litevského národa.

V lotyšské Rize, dopravní a obchodní křižovatce mezi východem a západem, sídle německých křižáků a od roku 1282 člena hansy, jsme obdivovali sevřené a celkem malé centrum s jeho gotickými gildskými domy, nádherná secesní průčelí a Dům u černých hlav, kterým skutečně procházely lotyšské dějiny. Severovýchodně od Rigy jsme nemohli minout městečko Cesis se středověkým hradem, jedno z center velmistra livonského řádu a pyšnicího se v 19. století využíváním léčivých pramenů a přívlastkem „livonské Švýcarsko“. Historický střed Tallinu s gotickou radnicí, lékárnou a hansovními domy s uzoučkými

Moderní depozitáře Estonského historického archivu v Tallinu

Budovy Národního archivu Litvy ve Vilniusu

Dům u Černých hlav v Rize

Pohled do původních depozitářů Státního historického archivu v Rize

průčelími s dochovanými mechanismy na vykládání kupeckých povozů nejvíce připomínal finské a dánské vlivy, z městských hradeb se ocitl pěší ihned v přístavu.

Závěr exkurze jsem věnovali kolegům ve východopolském Lublinu a návštěvě Archiva Państwowe v bývalém jezuitském klášteře. Polskému archivnictví byla tematicky věnována exkurze pobočky České informační společnosti v roce 1995 a nejnověji 2003 a pojednání o jeho problematice by vydalo na samostatný článek.

Cesta českých archivářů do pobaltských republik se zdařila především díky neúnavné organizaci PhDr. Lenky Matuškové, hlavní iniciátorky činnosti pobočky České informační společnosti, o.s., při Národním archivu v Praze, díky aktivnímu přístupu všech účastníků, neboť cesta byla náročná časově, finančně i fyzicky, a především díky velmi milému, ochotnému, ba i přátelskému přijetí od litevských, lotyšských a estonských kolegů, u nichž se těší česká historie nebývalé oblibě a vztah k českému prostředí dosahuje nezvyklých sympatií. Dokázali se velmi rychle po získání svých samostatností v roce 1991

zbavit nálepky postsovětských republik, navázat na svůj přebohatý a ne vždy přímočarý historický vývoj a najít si svou svěbytnou cestu a místo v Evropě, na což jsou právem hrdí. V jazykově tolerantním dialogu, kdy zněla polština, ruština, němčina i angličtina, jsem docházeli často ke shodným závěrům z archivní praxe. Odjížděli jsme bohatší o vědomosti, zkušenosti a praktická řešení a také o to, že náš obor se v posledních třech letech překotně mění, protože exkurze po archivu již není jen zhlédnutí výstavky cimélie a případných bohemik a následné nahlédnutí do depozitářů, ale prezentací technické úrovně zařízení, které jediné může zvládat spolu s vysoce vzdělanými odborníky úkoly, jenž před námi stojí v oblasti ochrany svěřeného archivního dědictví, jeho zpřístupňování široké veřejnosti a jeho uchování do budoucnosti.

*PaedDr. Laděna Plucarová,
pobočka České informační společnosti, o.s. při Národním archivu a
Státní oblastní archiv v Třeboni*

Článek byl publikován v časopise Ikaros na www.ikaros.cz

Česká vědeckotechnická společnost spojů

Česká vědeckotechnická společnost spojů je zájmová, nezávislá, občanská organizace otevřená všem občanům ČR, kteří mají vztah k oboru elektronických komunikací a oborům souvisejícím. Společnost sídlí v budově ČSVTS, Praha 1, Novotného lávka 5.

Naše společnost již po mnoho let působí v České republice jako nezávislý šířitel nových informací, poznatků a zkušeností a to jak mezi odbornou veřejností, tak i mezi zájemci o obor elektronických komunikací. Ke splnění tohoto poslání pořádáme nejrůznější vzdělávací akce, konference a semináře, na které zveme přední odborníky v daném oboru. Takovéto akce jsou i budou nadále hlavní aktivitou naší společnosti. Česká vědeckotechnická společnost spojů je jedním ze zakládajících členů Českého svazu vědeckotechnických společností a prostřednictvím své pobočky FITCE CZ je navázána na Federaci telekomunikačních inženýrů Evropské unie (FITCE).

Odborné akce ČVTSS kromě účastníků z celé České republiky pravidelně navštěvují také zájemci ze Slovenska, kteří sami obdobné akce

na území SR pořádají. Proto se v této souvislosti a na základě iniciativy ČSVTS zrodila myšlenka „zkusit to spolu“ a zmapovat, jak jsme na tom v Česku a na Slovensku právě v oblasti elektronických komunikací, kdo co umíme a v čem se od svého souseda můžeme přiučit. A tak v roce 2006, při návštěvě zástupců Slovenské elektrotechnické společnosti (SES) na jedné z našich konferencí, slovo dalo slovo a česká i slovenská strana, pod záštitou obou Svazů, se dala do práce na společném projektu, kterým byla konference „Nová technika a služby v telekomunikacích ČR a SR“, konaná v červnu roku 2007 v Praze na Novotného lávce v budově ČSVTS. Konference se po odborné ale i společenské stránce velmi vydařila a proto bylo rozhodnuto připravit pro rok 2008 její další ročník – tentokrát na půdě našeho slovenského partnera v Banské Bystrici pod názvem „NoTeS 08“ aneb Nová technika a služby v telekomunikacích SR a ČR. Konference se konala ve dnech 25.–26. června 2008 v budově Výzkumného ústavu spojov v Banské Bystrici.

Konference se konala pod záštitou ministra dopravy, pošt a telekomunikací SR, pana Ľubomíra Vážneho a za přímé podpory Svazu slovenských vědeckotechnických společností a Českého svazu vědeckotechnických společností. Na konferenci se ze Slovenska ale i z ČR sjelo více než 110 účastníků z řad veřejné správy, poskytovatelů a uživatelů telekomunikačních služeb, studentů, doktorandů i podnikatelů v oboru elektronických komunikací.

Na konferenci zaměřené na prezentaci nových technologií a služeb v oblasti elektronických komunikací zaznělo 16 odborných příspěvků, se kterými vystoupili představitelé státní správy, výrobci a dodavatelé technologií, poskytovatelé telekomunikačních služeb a zástupci výzkumných a vzdělávacích institucí ze Slovenska i z ČR. Účastníci měli možnost porovnat současný stav a trendy, zejména pokrok dosažený za uplynulý rok na Slovensku i v České republice, a to v oblasti přechodu na digitální pozemské vysílání, nasazování optických technologií v přístupových sítích, migrace k sítím s internetovým protokolem, využívání informačních a komunikačních technologií, širokopásmového přístupu k internetu, mobilních datových služeb a unifikovaných komunikačních služeb. Zajímavým zpestřením programu byla informace o výuce a výzkumu v oblasti informačních a komunikačních technologií na vysokých školách obou republik.